

man filosu Güney Anadolu'daki Likya bölgesinde yer alan Phoenix (günümüzde Finike ve Antalya) açıklarında 500 gemiden oluşan Bizans filosu ile karşılaştı (Theophanes, s. 45; Süryani Mikhail, II, 445; Ebü'l-Ferec, s. 181). Bazı İslâm kaynaklarında savaşın İskenderiye açıklarında cereyan ettiği de zikredilmektedir (Suâd Mâhir, s. 84).

Müslümanların teklifi üzerine o gece herhangi bir saldırı düzenlenmedi (İbnü'l-Esîr, III, 118). Savaş başlamadan Abdullah b. Sa'd gemileri savaş düzenine soktu ve yaptığı konuşma ile askerlerini cesaretlendirdi. Bizans donanmasını bizzat İmparator II. Konstans sevk ve idare ediyordu. Savaş henüz şafak sökmeden başladı. Müslümanlar yakın mesafeden çarpışmayı tercih ederken Bizanslılar belli bir uzaklıktan savaşmak istediler. Önce oklar, mızraklar atıldı ve Bizans gemilerinin safaları yanlına kadar karşılıklı olarak taşlar fırlatıldı. Bu sırada müslümanlar düşman gemilerinin teçhizatını imha etmek ve yelkenlerini kesmek için uzun kancalar kullandılar ve kendi gemileriyle Bizans gemilerini halat ve zincirlerle birbirine bağlayıp göğüs göğüseye bir çarpışmaya giriştiler. Savaş öğleye doğru sona erdiğinde kaynakların bildirdiğine göre deniz dökülen kanlarla kızıla boyanmış ve gemilerin yıkılan direkleri her yeri kaplamıştı. Bu savaşta Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî'nin kaydına göre Bizanslılar'dan 20.000 kişi ölmüş (*Târîh*, I, 182), müslümanlar da çok zayıf vermişti. Müslümanların kesin zaferiyle neticelenen savaşta İmparator II. Konstans, askerlerinden birinin imparator kılıfına girmesi ve kendisinin onun kıyafetlerini giyip başka bir gemiye binerek kaçmasıyla esir düşmekten kurtuldu ve İstanbul'a gitti (Theophanes, s. 45; Süryani Mikhail, II, 446; Ebü'l-Ferec, s. 182). Savaşın tarihi konusunda İslâm kaynaklarında 31 (652) veya 34 (655) yılları verilmektedir (Belâzürî, V, 167; Taberî, IV, 288; İbn Hubeys, I, 379). Bizans tarihçisi Theophanes bu savaşta 6146 hilkat yılı (1 Eylül 654 – 31 Ağustos 655) olayları içinde anlatır (*The Chronicle of Theophanes*, s. 45). Savaşın ardından Bizans'ın Doğu Akdeniz'deki hâkimiyeti sona ermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Theophanes, *The Chronicle of Theophanes* (trc. H. Turtledove), Philadelphia 1982, s. 45; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuğât*, s. 18; İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısr* (Âmir), s. 255-258; Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf* (nşr. Mahmûd Firdevs el-Azm), Dimaşk 1999, V, 167; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), IV, 288, 290-292, 330; İbn Hubeys, *Ğazavât* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1412/1992, I, 378-381; Süryani

Mikhail, *Chronique de Michel le Syrien patriarche jacobite d'Antioche: 1166-1199* (nşr. ve trc. J.-B. Chabot), Paris 1901, II, 445-446; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 117-119; Ebü'l-Ferec, *Târîh* (trc. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1999, I, 181-182; Makrîzî, *el-Hıtat* (nşr. Muhammed Zeynüühüm – Mediha eş-Şerkâvî), Kahire 1998, I, 474-476; Aly Mohamed Fahmy, *Muslim Sea-Power in the Eastern Mediterranean from the Seventh to the Tenth Century A.D. (Studies in Naval Organisation)*, London 1950, s. 105, 125; E. Eickhoff, *Seekrieg und Seepolitik Zwischen Islam und Abendland*, Berlin 1966, s. 18-21; H. Ahrweiler, *Byzance et la mer*, Paris 1966, s. 18; Suâd Mâhir, *el-Bahriyye fi Mısr'l-İslâmiyye ve âşaruhe'l-bâkıyye*, Cidde 1399/1979, s. 81-85; A. N. Stratos, "The Naval Engagement at Phoenix", *Charanis Studies: Essays in Honor of Peter Charanis*, New Brunswick 1980, s. 229-247; Yusuf Abbâs Hâşmi, "Dhâtü's-Sawâri: A Naval Engagement Between the Arabs and Byzantines", *IQ*, VI/1-2 (1961), s. 55-64; Abdul Ali, "The Arabs as Seafarers", *IC*, LIV/4 (1980), s. 211-222; V. Christides, "The Naval Engagement of Dhât aş-Sawâri A. H. 34 / A. D. 655-656. A Classical Example of Naval Warfare Incompetence", *Byzantina*, XIII/2, Thessalonike 1985, s. 1331-1345; C. E. Bosworth, "Dhât aş-Sawâri", *El² Suppl.* (İng.), s. 221-222.

MURAT ÖZTÜRK

ZÂTÜSSELÂSİL SERİYYESİ

(سرية ذات السلاسل)

Hz. Peygamber'in
bazı Arap kabileleri üzerine
Amr b. Âs kumandasında
gönderdiği seriyye
(8/629).

Resûl-i Ekrem döneminde düşmanı yerinde etkisiz hale getirerek Medine üzerine saldırma planından vazgeçirmek için düzenlenen seriyyelerden biridir. 8 yılının Cemâziyelâhîrinde (Ekim 629) vuku bulan bu seriyye bazı kaynaklarda gazve diye nitelendirilir (Vâkıdî, II, 769). Benî Cüzâm kabilesinin topyeklânı içinde bir su kaynağı olarak zikredilen, Vâdikurâ bölgesine yakın bir mesafedeki Zâtüselâsîl'in (Selâsil) etrafında Kudaâ'nın kollarından Belî, Uzre ve Belkayn (Kayn) gibi Arap kabilelerinin ikamet ettiği belirtilmektedir. Hz. Peygamber Kudâa, Belî, Uzre, Belkayn, Âmile, Lahm, Cüzâm, Kelb ve Gassânî gibi kabilelerin bir araya gelip Medine'ye saldırma için hazırlık yaptıklarını öğrenince bölgeye seriyye yollamaya karar verdi. Seriyye kumandanlığına da o sıralarda yeni müslüman olan, askerî ve siyasî kabiliyetinin yanı sıra bilgisi ve cesaretiyle de bilinen Amr b. Âs'ı tayin etti. Beyaz sancak ve siyah bayrakla donatılan Amr b. Âs'ın emrine Âmir b. Rebîa, Suheyb b. Sinân, Saîd b. Zeyd, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Üseyd b. Hudaýr, Abbâd b. Bişr, Seleme b. Selâme ve

Sa'd b. Ubâde gibi muhacir ve ensar ileri gelenlerinden meydana gelen 300 kişilik bir askerî birlik verdi. Seriyyede otuz süvari bulunuyordu. Amr b. Âs'a gidecekleri yer hakkında bilgi veren Resûl-i Ekrem ona annesi tarafından akrabaları olan Belî, Uzre ve Belkayn kabilelerinin yardımını sağlamaya çalışmasını, ayrıca kendilerini İslâm'a davet etmesini emretti.

Gündüzleri saklanıp geceleri yol alan müslümanlar düşmanların toplandığı yere yaklaştıklarında onların saldırı için büyük bir hazırlık yaptıklarını haber aldılar. Akşam üzeri düşmanın yakınına kadar giden Amr b. Âs sayıca kendilerinden çok üstün olduklarını öğrendi. Yanındaki kuvvetlerle üzerlerine hücum etmenin tehlikeli olacağını düşündü; Râfi' b. Mekîs el-Cühenî'yi Medine'ye gönderip durumu Hz. Peygamber'e bildirdi ve yardım istedi. Hz. Peygamber ilk müslümanlardan Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı, içlerinde Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in de bulunduğu muhacir ve ensardan oluşan 200 kişilik yardımcı kuvvetle birlikte yola çıkardı. Bu kuvvetler olay yerine varınca orduya kimin komuta edeceği ve imamlık yapacağı konusunda çıkan anlaşmazlık, Amr b. Âs'ın kumandanlığa ve imamlığa devam edip Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın onun yardımcısı olmasına karar verilerek halledildi. Ardından Amr b. Âs emrindeki birliği düşmanın toplandığı yere doğru sevketti. Fakat muhtemelen seriyyeyi önceden haber alan kabilelerin çoğu yurtlarını terketmişti. Kudâa kabilelerine ait bölgenin sonuna kadar ilerlemeye devam eden İslâm ordusu burada bir grup düşmanla karşı karşıya geldi. Taraflar bir müddet ok atışıyla çarpışmayı sürdürdü. Daha sonra müslümanlar toplu hücum esnasında Kudâa, Âmile, Lahm ve Cüzâm kabilelerinden pek çok kişinin öldürüldüğü ve mallarının ele geçirildiği, ayrıca birçok esir alındığı hakkında rivayetler bulunmaktadır (Abdürrezzâk es-San'ânî, V, 454; Belâzürî, I, 381; Şâmî, VI, 264). Bu saldırı karşısında düşman güçleri dağılıp etrafa kaçışmaya başladı. Müslümanlar onları takip etmek istedilerse de Amr b. Âs buna izin vermedi. Bölgede birkaç gün daha kaldılar, ancak düşman kabilelerinden bir haber alamadılar, etrafa süvariler gönderildiyse de yine düşman hakkında herhangi bir bilgi edinilemedi. Süvariler çevrede buldukları koyun ve develeri sürüp orduga getirdiler; bunlarla askerî birliğin erkaz ihtiyacı karşılandı. Sonunda müslümanlar herhangi bir kayıp vermeden Medine'ye döndü. Bu seriyye ile Kuzey Ara-

ZÂTÜSSELÂSİL SERİYYESİ

bistan'daki kabilelere gözdağı verilmiş, bölgede müslümanların nüfuz ve etki alanı genişletilmiştir.

Seriyye esnasında Amr b. Âs'ın soğuk havaya rağmen ateş yakılmasına müsaade etmemesi, Medine'den gelen birliğe kendisinin kumanda etmek istemesi dolayısıyla ihtilâfa yol açması, çatışmada yenilerek kaçan düşman askerlerini takibe izin vermemesi ve dönüş yolunda bir gece ihtilâm olduğu halde soğuk yüzünden gusül abdesti almayıp teyemmümle namaz kıldırması gibi uygulamaları şikâyet konusu yapıldı. Medine'ye döndüklerinde Hz. Peygamber, Amr b. Âs'tan açıklama istedi. O da yerlerinin ve sayılarının düşman tarafından keşfedilmemesi için ateş yakılmadığını, gusletmesi halinde soğuk yüzünden sağlığına zarar geleceğini düşünerek teyemmümle namaz kıldırıldığını, müslümanlara pusu kurulmuş olabileceği endişesiyle düşmanı takibe izin vermediğini bildirdi. Hz. Peygamber, Amr'ın bu sözlerine karşılık herhangi bir şey söylemedi, böylece kararları isabetli bulunduğunu göstermiş oldu.

Siyer, megâzî, hadis, tabakat, ricâl ve tarih kitapları gibi kaynaklarda hiçbir bilgiye ve rivayete rastlanmadığı halde bazı Şîî kaynaklarında Ali b. Ebû Tâlib'in kumandanlığında gerçekleşen bir başka ZâtüsselâsİL Seriyyesi'nden söz edilmektedir. Bu kaynaklarda Vâdiyâbis adlı mevkide oturan kabilelerin 12.000 kişilik bir kuvvet toplayarak Hz. Peygamber'e ve Ali'ye savaş açtıkları, Medine'ye saldırı düzenlemek istedikleri, bunun üzerine Resûl-i Ekrem'in Mekke fethinden önce Hz. Ali kumandasında 4000 süvariden müteşekkil bir birliği bu bölgeye yolladığı, Hz. Ali'nin bizzat savaşarak büyük kahramanlıklar gösterdiği, çatışmalarda birçok düşman askerini öldürdüğü ve çok sayıda ganimet ele geçirerek askerleriyle birlikte Medine'ye döndüğü rivayet edilmektedirler (Meclisî, XXI, 66, 68-73; Kummî, II, 434-439).

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *el-Megâzî*, II, 769-774; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1403/1983, V, 452, 454; İbn Hişâm, *es-Sîre*², IV, 204-205; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 131; Belâzürî, *Ensâb*, I, 380-381; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 32; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, III, 233; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ), Beyrut 1418/1997, III, 385; Sâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, VI, 262-266; Nüreddin el-Halebî, *İnsânü'l-uyûn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), III, 199; Meclisî, *Bihârü'l-enuâr*, Beyrut 1403/1983, XXI, 66-73; Ebû'l-Hasan Ali b. İbrâhîm el-Kummî, *Tefsîrû'l-Kummi* (nşr. Tayyib el-Müsevî el-Cezâirî), Necef 1966, II, 434-439; Köksal, *İslâm Tarihi* (Me-

dine), VIII, 102-114; M. Seyyid Tantâvî, *es-Serâya'l-harbiyye fi'l-ahdi'n-nebevi*, Kahire 1990, s. 127; Serdar Özdemir, *Hazreti Peygamber'in Seriyyeleri*, İstanbul 2001, s. 106-111; Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul 2010, s. 286-290; Ahmet Önkâl, "Amr b. Âs", *DİA*, III, 80; a.mlf., "Belî (Benî Belî)", a.e., V, 414; Casim Avci, "Kudâa (Benî Kudâa)", a.e., XXVI, 308.

ELŞAD MAHMUDOV

ZAVÂHİRÎ

(الزواهري)

Muhammed b. İbrâhîm
el-Ahmedî ez-Zavâhîrî
(1878-1944)

Modern Ezher Üniversitesi'nin
kurucusu, Ezher şeyhi.

Mısır'ın Şarkıye iline bağlı Kufrüzavâhîrî köyünde doğdu. Mısır'da yerleşen Tay kabilesinin bir koluna mensup Zavâhîrî ailesindedir. Ezher'in önde gelen âlimlerinden bir mutasavvıf olan babası Tanta'daki Ahmedî Camii Enstitüsü'nün yöneticisiydi. Zavâhîrî, öğrenimini babasından ders alarak ve Ezher'de ders halkalarına katılarak tamamladı; özellikle Muhammed Abduh'un derslerini takip etti. Bitirme imtihanında bilgisiyle heyet başkanı Muhammed Abduh'un beğenisini kazandı. Ardından Tanta'da Ahmedî Camii Enstitüsü'ne hoca olarak tayin edildi ve burada uzun süre görev yaptı. Bir yandan kalabalık bir talebe grubuna ders verirken bir yandan da Şâzelî tarikatı usulüne göre zikir ve sohbet meclisleri düzenledi. Bu arada *el-İlm ve'l-ulemâ*² adlı eserini yayımladı (1904); hocası Muhammed Abduh'un izinden giderek öğretim metodunu eleştirdiği Ezher'de islah (reform) çağrısında bulundu. Ancak eseri dönemin Ezher Şeyhi Abdurrahman b. Muhammed eş-Şirbînî tarafından eleştirildi, ardından toplatıldı ve yakıldı. Ocak 1914'te Ahmedî Camii Enstitüsü yöneticiliğine tayin edildi, Ekim 1923'e kadar bu görevinde kaldı. Enstitüde öğretim metotları ve idarî açıdan yenilikler yapmaya çalıştı; enstitüyü yeni bir binaya taşıdı; kütüphanesini zenginleştirdi. İslah programını doğrudan uygulamaya koyamayacağını anlayınca öğrencilerini bu yönde eğitmeye ağırlık verdi; çeşitli öğrenci dernekleri kurdu ve *Mecelletü Ma'hedi Tanţâ* adlı bir dergi çıkardı. Öğrencilerin okul dışı hayatıyla ilgilendi, onları türbe ziyaretçilerini bid'atlardan sakındırmaları için görevlendirdi.

Hüseyn Kâmil döneminde 1915'te Ezher Yüksek Kenseyi'ne istişârî üye sıfatıyla

la girdi, iki yıl sonra asıl üye oldu. Bu görev ona Ezher'in islahıyla ilgili görüşlerini savunma ve sarayla yakın ilişki kurma fırsatı verdi. Daha sonra Kral Fuâd, onu Tanta'dan alarak beş yıl süreyle görev yapaçağı Asyût'ta daha geri plandaki bir enstitüye gönderdi ve Ezher Yüksek Kenseyi'ndeki üyeliğine de son verdi (1923). Ardından yönetimle arası düzelince tekrar Ezher Yüksek Kenseyi üyeliğine getirildi. Ezher'in islahına dair çalışmaların yeniden başlaması üzerine (1925) kurulan komisyonda görev aldı ve Ezher'in Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmasına karşı çıkıp bağımsız kalması gerektiğini savundu (Fahreddin ez-Zavâhîrî, s. 170, 218-220). Mısır'ın bağımsızlığının ilânından (1922) sonra dış siyasetteki gelişmelere paralel olarak idarî alanlarda yeni düzenlemelere gidilmesi ihtiyacı ortaya çıkınca Zavâhîrî bir yandan siyasî olaylarda diğer yandan eğitimle ilgili düzenlemeler içinde rol aldı. Türkiye'de hilâfetin kaldırılması üzerine konuyla ilgili olarak Kahire'de uluslar arası bir konferans toplanması çalışmalarına katıldı, ancak 1926'da yapılan bu konferans bir netice vermedi. Aynı yıl Kral Abdülazîz'in davetiyle Mekke'de düzenlenen İslâm Konferansı'na Mısır heyetinin başkanı olarak katıldı. Burada mezhep hürriyeti konusunda heyetler arasında uzlaşma sağlanmasında, ayrıca Mısır ve Sudan'ın birliğini taniyan kararın heyetlerce benimsenmesinde öncü rol oynadı.

Asyût'taki görevinden sonra tekrar Ahmedî Camii Enstitüsü yöneticiliğine getirilen Zavâhîrî, Muhammed Mustafa el-Merâgî'nin istifa etmesinin ardından 10 Ekim 1929'da Ezher şeyhliğine tayin edildi. Burada daha önce savunduğu görüşleri uygulama fırsatı buldu. Onun döneminde Modern Ezher Üniversitesi doğdu; siyasî rakibi Merâgî'nin başlattığı çalışmaları sürdürerek 1930'da Ezher'le ilgili kanunun çıkarılmasını sağladı ve bu kanunla Ezher'e bağlı İlahiyat, Şeriat ve Arap Di-

Zavâhîrî